

De Brugse Metten: een andere *lieu de mémoire* van de Vlamingen

De Frans-Vlaamse oorlog

Op 9 januari 1297 zegde Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen (1252/1278-1305), zijn leencontract op met Filips IV de Schone, koning van Frankrijk (1285-1314). De leenopzegging betekende zoveel als een oorlogsverklaring en op 15 juni 1297 vielen Franse troepen onder leiding van Karel van Valois en Raoul van Nesle Kroon-Vlaanderen binnen.¹ Het was het begin van de zogenaamde Frans-Vlaamse oorlog die pas in 1320 met een definitief vredesverdrag werd afgesloten.² De bekendste gebeurtenis die zich in die oorlog heeft afgespeeld, is ongetwijfeld de Guldensporenslag. Deze veldslag die op 11 juli 1302 werd uitgevochten op de Groeningekouter bij Kortrijk heeft tot de verbeelding gesproken van de tijdgenoot en van latere generaties. Voor het eerst in de geschiedenis van West-Europa behaalde voetvolk de overwinning op een sterk en goed uitgerust ridderleger. Dat was een bijna onmogelijke gebeurtenis en ver-

-
- 1 Karel, graaf van Valois en Anjou (1270-1325), was de broer van Filips de Schone. Raoul van Nesle was de schoonvader van Willem van Crèvecœur, de tweede zoon uit Gwijdes huwelijk met Mathildis van Bethune. Th. Luykx, *Het grafelijk geslacht Dampierre en zijn strijd tegen Filips de Schone*, Leuven, 1952, p. 112. Kroon-Vlaanderen was het deel van het graafschap Vlaanderen dat van de koning van Frankrijk in leen werd gehouden.
  - 2 Over de Frans-Vlaamse oorlog, zie F. Funck-Brentano, *Philippe le Bel en Flandre*, Parijs, 1897. Het werk van Funck-Brentano is natuurlijk verouderd en bovendien gekleurd door een pro-Franse romantische visie. Wat de pure feiten betreft, is hij evenwel accuraat, zeer gedetailleerd en bijzonder goed gedocumenteerd. De interpretatie van de verhalende bronnen bij Funck-Brentano is evenwel niet te vertrouwen. Voor recentere overzichten van de Frans-Vlaamse oorlog, zie H. van Werveke, 'Avesnes en Dampierres. Vlaanderens Vrijheidsoorlog 1244-1305', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, Utrecht-Antwerpen, 1950; M. Vandermaesen, 'Vlaanderen en Henegouwen onder het Huis van Dampierre 1244-1384', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, Haarlem, 1982, pp. 399-451.

wekte grote opschudding, niet alleen in Vlaanderen en Frankrijk, maar ook daarbuiten.³ We blijven eerst even stilstaan bij de gebeurtenissen die aan de veldslag voorafgingen.

Na een periode van wapenstilstand, barstte de oorlog tussen de graaf van Vlaanderen en de koning van Frankrijk in alle hevigheid los op 7 januari 1300. Reeds in mei van dat jaar moest Robrecht van Bethune, zoon van Gwijde van Dampierre en sinds 1299 ook effectief graaf van Vlaanderen, zich overgeven. Op 24 mei kwamen Gwijde van Dampierre en zijn zonen Robrecht van Bethune en Willem van Crèveœur in Parijs aan en werden onmiddellijk gevangengezet. Kroon-Vlaanderen werd bij het Franse kroondomein aangehecht en onder het bestuur geplaatst van Jacques de Châtillon, oom van koningin Johanna van Navarra. De Franse gouverneur stond voor een politiek die de koningsgezinde leliaards – het patriciaat in de steden – bevoordeelde. Hierdoor werden de ambachten in de armen van de Dampierre-dynastie gedreven. Gwijde van Namen en Willem van Gulik, respectievelijk zoon en kleinzoon van Gwijde van Dampierre, gingen een alliantie aan met de Brugse volksmenner Pieter de Coninck. Willem van Gulik werd als leider erkend in Brugge, Damme en Aardenburg en aan het hoofd van de Brugse milities brandde hij de woning van de Fransgezinde heer van Sijsele plat en nam hij het kasteel van Male in. Het Franse garnizoen dat er gelegerd was, werd tot de laatste man uitgemoord. Hierna zonden de Gentenaars een delegatie naar de Brugse opstandelingen en werd er een akkoord tussen de twee steden gesloten, maar bij de terugkeer van het gezantschap naar Gent bleek de stemming in de stad te zijn omgeslagen en werd een akkoord met Jacques de Châtillon gesloten. Pieter de Coninck rukte de volgende dag met een leger naar Gent op in een poging om de Gentenaars van dit akkoord te laten afstappen, maar moest onverrichterzake terugkeren. Nadat de inwoners van

---

3 De literatuur over de Guldensporenslag is uitgebreid. We vermelden hier enkele recente werken: R. Van Caenegem (ed.), *1302. Feiten en Mythen van de Guldensporenslag*, Antwerpen, 2002; P. Trio, Dirk Heirbaut, D. van den Auweele (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002 (Alfred Cauchie reeks); J.F. Verbruggen en K. DeVries, *The Battle of the Golden Spurs (Courtrai, 11 July 1302). A Contribution to the History of Flanders' War of Liberation, 1297-1302*, Woodbridge, 2002; J.F. Verbruggen en R. Falter, *1302. Opstand in Vlaanderen*, Tiel, 2001.

Aardenburg vernomen hadden dat de Gentenaars de partij van de koning hadden gekozen, haalden ook zij de banieren van Willem van Gulik neer en opeerden voor de Fransen. Het stadje werd door Pieter de Coninck in de as gelegd.

Toen Pieter de Coninck opnieuw in Brugge aankwam, had Willem van Gulik de stad verlaten om samen met Gwijde van Namen uit het graafschap weg te trekken. De Bruggelingen voelden zich geïsoleerd en verraden en vreesden zware represailles vanwege de Franse gouverneur. Ze werkten hun woede en frustraties uit op Pieter de Coninck en zetten hem gevangen. De volksmenner kon ontsnappen en vluchtte weg uit het graafschap.

Jacques de Châtillon had ondertussen een indrukwekkend leger verzameld en trok naar Brugge. De schuldigen kregen de kans om de stad te verlaten, wat ook gebeurde op 16 en 17 mei 1302 toen duizenden handwerkers onder meer naar Damme, Aardenburg en Oostburg trokken. Daarna kwam de Franse gouverneur, vergezeld van honderdtwintig ridders, een zevenhonderdtal edelknepen en driehonderd man voetvolk en kruisboogschutters, Brugge binnen. De bevolking panikeerde bij het aanschouwen van dit machtsvertoon en zond boden naar de bannelingen. In de vroege morgen van 18 mei 1302 slopen de opstandige graafgezinden Brugge opnieuw binnen. Dit was geen moeilijke onderneming omdat Jacques de Châtillon na de Brugse opstand van juli 1301 de stadspoorten had laten slopen, de wallen vernielen en de grachten gedeeltelijk dempen. De Franse krijgslieden en de leliaards werden van hun bed gelicht en gedood of gevangengenomen onder de vooraf afgesproken strijdkreet 'schild en vriend'. De Franse gouverneur kon samen met enkele anderen ontkomen.

Na de Brugse Metten keerden Willem van Gulik en Pieter de Coninck onmiddellijk terug naar Brugge, waar ze op 23 mei een triomfantelijke intrede hielden. Op 31 mei werd een aanvang genomen met de bevrijdingstocht: ze sloegen het beleg op voor het slot van Wijnendale en trokken naar Gistel, Nieuwpoort, Hondschote, Sint-Winoksbergen en Kassel. Ze slaagden er evenwel niet in de burcht van Kassel in te nemen die verdedigd werd door de leliaards Jan en Gillis van Haveskerke. Ondertussen was ook Gwijde van Namen naar Brugge gekomen en werd er vreugdevol onthaald. Het kasteel van Wijnendale werd ingenomen, Ieper sloot zich bij de

opstandelingen aan en Gwijde van Namen ronselde krijgslieden en edelen in de kasselrijen Oudenaarde en Kortrijk. Gent bleef in handen van de leliaards en slechts een kleine groep, onder leiding van Jan Borluut, begaf zich naar Kortrijk. Op 26 juni kwamen ook Willem van Gulik en Pieter de Coninck met een leger voor Kortrijk aan, waar de burcht nog steeds in handen was van een Frans garnizoen. Maar ook Filips de Schone had niet stilgezeten. Het uitmoorden van de Franse soldaten in Brugge tijdens de nacht van 17 op 18 mei 1302 kon niet ongestraft blijven en vroeg om een vergeldingsactie. De koning bracht een machtig leger op de been dat op 8 juli in de buurt van Kortrijk aankwam; Robrecht van Artesië sloeg er zijn kamp op op de Pottelberg. Op 11 juli werd de befaamde Guldensporenslag geleverd waarbij het Franse leger een verpletterende nederlaag leed.⁴

De beeldvorming in de middeleeuwse historiografie

In 2002 vierde Vlaanderen de zevenhonderdste verjaardag van de Guldensporenslag. Er werd hierbij uitgebreid aandacht besteed aan de gebeurtenis en er verschenen tal van nieuwe studies over de veldslag. De aandacht ging hierbij vooral naar de betekenis van de Guldensporenslag als nationaal symbool en *lieu de mémoire*.⁵ De Brugse Metten, die de rechtstreekse aanleiding voor de veldslag zijn geweest, kwamen hierbij weinig aan bod. Toch hebben de gebeurtenissen van 18 mei in Brugge een belangrijke rol gespeeld, omdat ze duidelijk gericht waren tegen de Franse bezetter, in tegenstelling tot vroegere opstanden die eerder tegen het – weliswaar Fransgezinde – patriciaat waren gericht. De polarisering van het complexe conflict rond de tegenstelling tussen Franse bezetter en Vlaamse onderdrukten heeft de beeldvorming van de gebeurtenissen beïnvloed en het proces van *invention of tradition* in gang gezet. We zullen dit proberen aantonen aan de hand van het beeld dat van de Brugse Metten in de geschiedschrijving werd geschetst.

---

4 De benaming 'Guldensporenslag' stamt uit de negentiende eeuw. De middeleeuwse kroniekschrijvers duiden de veldslag meestal aan als 'de slag bij Kortrijk' of 'de slag van Groeninge'. A. Viaene, 'De Slag der Gulden Sporen als historische naam', in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 321-336.

De contemporaine bronnen

De vroegste verhalende bron die ons over deze gebeurtenis inlichtingen verschaft, is de zogenaamde *Chronique artésienne*, in 1304 geschreven door een anonieme, Fransgezinde inwoner van Atrecht. De auteur schrijft in zijn kroniek dat .xxx. bourgeois [de Bruges] ou .xl. met Jacques de Châtillon overeen gekomen waren dat *chieus kemuns* die het kasteel van Male hadden aangevallen, gestraft zouden worden, maar dat de anderen ongemeoid zouden gelaten worden.⁶ De Fransen kwamen vervolgens Brugge binnen en logeerden verspreid over de stad. Ze lieten zelfs toe dat de Bruggelingen meehielpen bij het bewaken van de stad, een vertrouwen dat ze – volgens de kroniekschrijver – helemaal niet verdienden, zoals bleek uit de slachtpartij die in de vroege ochtend van 18 mei 1302 onder de Fransen werd aangericht. De auteur van de *Chronique* spreekt in verband met deze gebeurtenissen over verraad vanwege de Vlamingen, net zoals hij dat ook doet bij de beschrijving van de Guldensporenslag.⁷ De Fransgezinde kroniekschrijver werd hierbij waarschijnlijk beïnvloed door de officiële versie van de gebeurtenissen zoals die door het Franse hof werd verspreid. Hoewel Filips IV in een brief van 29 augustus 1302, gericht aan de geestelijkheid van Bourges, stelde dat de overwinning van de Vlamingen niet aan hun kracht of dapperheid moest toegeschreven worden, maar dat het om een louter toeval ging⁸, gaf hij op 11

5 In 1984 lanceerde de Franse historicus Pierre Nora de term 'lieu de mémoire' en definieerde deze als 'elke betekenisvolle eenheid, van materiële of ideële orde, waarvan de menselijke wil of het werk van de tijd een symbolisch element van het herinneringspatrimonium van een gemeenschap heeft gemaakt'. Zie hierover V. Lambert, 11 juli: Feest van de Vlaamse Gemeenschap. Nieuwe wijn in oude zakken, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, jg. 36, afl. 2 (2002), pp. 22-28; V. Lambert, 'Pleisterplaatsen van het geheugen: De Guldensporenslag en Conscience's Leeuw van Vlaendren', in: *Hermes*, 6/2 (2002), pp. 13-18.

6 *Chronique artésienne*, ed. F. Funck-Brentano, Parijs, 1899, p. 41.

7 *Chronique artésienne*, ed. F. Funck-Brentano, pp. 42-44, 48. Volgens de auteur van de *Chronique artésienne* zouden de Vlamingen op de Groeningekouter grachten hebben gegraven die ze vervolgens met gevlochten grasmatten toedekten. Het Franse ridderleger zou in deze val gelopen zijn en de Vlamingen zouden hun overwinning dus enkel en alleen aan dit verraad te danken hebben.

8 *Nec latere vos credimus qualiter in conflictu nuper cum ipsis per exercitum nostrum into nec ex eorum robore vel virtute, quin potius ex sinistri casus et fortune nocentis eventu.* F. Funck-Brentano, 'Mémoire sur la Bataille de Courtrai (1302, 11 juillet) et les chroniqueurs qui en ont traité pour servir à l'historiographie du règne de Philippe le Bel', *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Savants étrangers*, 10 (1894), p. 86. V. Fris, *De slag bij Kortrijk*, Gent, 1902, p. 202.

november van dat zelfde jaar instructies om bij de lichter van een nieuw leger te verkondigen dat zowel tijdens de Brugse Metten als tijdens de Guldensporenslag verraad gepleegd was.⁹ Het verlies van de Franse troepen werd langs deze weg gerationaliseerd en het verhaal werd al heel vlug overgenomen door de geschiedschrijvers met voorop de anonieme van de *Chronique artésienne*.¹⁰

De belangrijkste contemporaine bron over de Frans-Vlaamse oorlog werd in 1308-1310 geschreven door een anonieme Franciscaan. Deze slaagde erin om alle tegenstellingen die een rol speelden in het complexe conflict duidelijk uiteen te zetten, de verschillende groepen in de samenleving te omschrijven en de motieven voor partijkeuze aan te geven. In Brugge onderscheidt de minderbroeder het patriciaat of de poorterie (*majores*) van de rest van de stadsbevolking (*minores*). In verband met de overgave van de stad aan Jacques de Châtillon op 17 mei 1302 traden de *majores* en de *minores* eensgezind op. Beide groepen hadden blijkbaar schrik gekregen voor mogelijke represailles vanwege de gouverneur en besloten daarom, *de communi consensu*, bemiddelaars uit te sturen die zouden verklaren dat de stad trouw zou blijven aan de koning indien de schulddigen de kans kregen weg te trekken uit de stad (*villa*) en uit het graafschap (*patria*).¹¹ Het verhaal kan ietwat eigenaardig voorkomen als we weten dat onmiddellijk daarna de Brugse Metten plaats hadden. De minderbroeder heeft in zijn kroniek de situatie heel goed geschetst en er duidelijk op gewezen dat de overgave van de stad een gevolg was van de algemene paniek die ontstaan was: de Gentenaars wilden zich niet bij de Bruggelingen aansluiten maar bleven trouw aan de koning, Willem van Gulik en Gwijde van Namen waren uit Vlaanderen vertrokken en Pieter de Coninck was op de vlucht gejaagd door zijn stadsgenoten. De Bruggelingen vreesden zware vergeldingsmaatregelen, onder

---

9 Over de Brugse Metten: ... *et ce fut grand trahison et grand desloiauté, si comme il appert clèrement à chacun*. Over de slag bij Kortrijk: *Et cil ennemi firent fossez et fosses fausement en traïson ... et mult d'autres genz le Roi i furent morz par leur traïson, fausseté et mauvestié*. F. Funck-Brentano, *Mémoire*, pp. 90-91. V. Fris, *De slag bij Kortrijk*, p. 207.

10 Zelfs hedendaagse Franse historici hechten geloof aan de Franse mythe van de Guldensporenslag en schrijven dat *la lourde cavalerie française s'embourba dans les marécages et dans les fossés que les Flamands avaient astucieusement creusés au cours des journées précédentes*. J. Favier, *Philippe le Bel*, Parijs, 1979, p. 239.

11 *Annales Gandenses*, ed. F. Funck-Brentano, Parijs, 1896, p. 23.

meer voor het uitmoorden van de Franse soldaten die in het kasteel van Male gelegerd waren. Ze beloofden dan ook *se velle stare de alto et basso dicto suo* [Jacques de Châtillon] *et consiliariorum regis*.¹² Dat ze enkele dagen later de Fransen begonnen te vermoorden, was eveneens het gevolg van paniek, nu ontstaan door het enorme machtsvertoon dat de Fransen tentoonspreidden bij het binnenkomen van de stad. De zeer scherpe en uiterst nuchtere analyse van de weliswaar Vlaamsgezinde auteur van de *Annales Gandenses* maakt duidelijk dat de Brugse Metten niets meer waren dan een paniecreactie van de Brugse graafgezinden. De slag bij Kortrijk was de logisch te verwachten vergeldingsactie van de Franse koning.

Bij de beschrijving van de Brugse Metten gaat de auteur van de *Annales Gandenses* in tegen de beschuldiging dat de Vlamingen hierbij verraad zouden gepleegd hebben. Hij wijst erop hoeveel schrik de Bruggelingen hadden voor Jacques de Châtillon, die met veel machtsvertoon de stad was binnengekomen. Die angst was de aanleiding geweest om de Fransen bij het ochtendgloren te vermoorden. De minderbroeder sluit zijn relaas af met de verklaring dat hij zelf onderzoek verricht heeft om te achterhalen of hierbij verraad in het spel was, zoals beweerd werd, maar dat hij daarvoor geen enkele aanduiding gevonden heeft.¹³

Fantasie in de historiografie

De *Spiegel Historiae* van Lodewijk van Velthem (ca. 1315) staat eigenlijk aan de wieg van de mythevorming rond de Guldensporenslag. Wanneer we de beschrijving van de Brugse Metten in de *Spiegel Historiae* bekijken, dan zien we ook hier een opvallende verschuiving in vergelijking met de vroegere bronnen. Hij begint het verhaal met de onderhandelingen tussen Jacques de Châtillon en de Bruggelingen, waarbij overeengekomen werd dat de verantwoordelijken voor de aanval op het kasteel van Male opgesloten en berecht zouden wor-

---

12 *Annales Gandenses*, ed. F. Funck-Brentano, p. 23. Hier dient opgemerkt te worden dat de minderbroeder dezelfde woorden gebruikt als in de brief die de Gentenaars aan Jacques de Châtillon stuurden bij hun onderwerping op 11 mei 1302: *Chierz sire, nous volonz bien et en offrons communément à demorer de haut et de bas en notre tres chier droiturier seigneur le roy*. Th. de Limburg-Stirum, *Codex diplomaticus Flandriae*, I, Brugge, 1879, p. 309.

13 *Annales Gandenses*, ed. F. Funck-Brentano, p. 26.

den. Wanneer de Franse gouverneur met een indrukwekkende troepenmacht de stad betreedt, ontstaat er paniek bij de Bruggelingen en verwittigen ze de bannelingen die in Damme zitten. Vervolgens verhaalt Van Velthem hoe een Franse ridder voor dag en dauw uit Brugge vertrekt, nadat hij aan zijn gastvrouw verteld heeft dat Jacques de Châtillon van plan is om de hele stad uit te moorden. De vrouw slaat alarm, waarna in allerijl de nachtelijke overval op poten wordt gezet.¹⁴

Lodewijk van Velthem was er waarschijnlijk van op de hoogte dat de Fransen beweerden dat er tijdens de Brugse Metten verraad gepleegd was door de Vlamingen. Hij lost dit probleem op door de zaken om te draaien en de Fransen van verraad te beschuldigen. Hij beweert dat de Bruggelingen Jacques de Châtillon verwittigd hadden: *‘Wildi comen, ende comt hoveschelike, / Oft (biden coninc van hemelrike) / Daer soude gevallen die meeste mord / Die noyt geviel in ene pord’*.¹⁵ De Franse ridder vertelde evenwel aan zijn gastvrouw: *tFolc es al vercocht, des seker sijt, / Ende men saelt al doen ten swaerde*.¹⁶ Opvallend is evenwel dat Van Velthem niet verwijst naar het bestaan van een Franse versie van het verhaal, terwijl hij dat voor de Guldensporenslag wel doet: *Nu doet u selc logen verstaen, / Ende seggen van dere gracht saen: / Datsi die Fransoyse en wisten niet, / Ende datsi daerombe hadden tverdriet. / Dat es sceren ende groet spel, / Si wisten alle dese grachten wel, / Ende warensen oec wel overleden / Maer also alsi achterwaerd treden / Met haven orssen, daer si deidsen, / Daer hem vanden slagen eysden, / Daer vielen si in die gracht altoe, / Ende bleven daer versmort alsoe*.¹⁷

De talrijke roemrijke en fantastische verhalen en anekdotes die ongetwijfeld verteld werden tijdens de overwinningsoes die het graafschap overspoelde na de veldslag, werden door Lodewijk van

---

14 Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiae*, ed. H. Vander Linden, W. De Vreese en P. De Keyser, II, Brussel, 1931, pp. 269-272, vv. 1019-1109.

15 Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiae*, ed. H. Vander Linden e.a., II, p.270, vv. 1047-1050.

16 Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiae*, ed. H. Vander Linden e.a., II, p. 271, vv. 1080-1081.

17 Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiae*, ed. H. Vander Linden e.a., II, p. 317, vv. 2192-2203.

Velthem in zijn *Spiegel Historiael* geïntroduceerd.¹⁸ Op die manier werd de uitgesproken pro-Vlaamse versie van het conflict bewaard waarin de tegenstelling tussen de Franse bezetter en de Vlamingen zeer sterk benadrukt werd. Het was een versie die zeer populair was en het collectieve karakter van de strijd benadrukte. Deze voorstelling vinden we enkele jaren later ook terug in de kroniek van Bernardus van Ieper (ca. 1323-1328). Volgens deze monnik van Clairmarais kwamen de Vlamingen in opstand tegen de tirannie van Jacques de Châtillon: onder leiding van Pieter de Coninck vonden de Brugse Metten plaats, met de bedoeling voor eeuwig het juk van de slavernij af te werpen. De Franse koning bracht daarom een machtig leger op de been met de bedoeling het graafschap volledig te vernietigen.¹⁹

Bernardus van Ieper laat Pieter de Coninck optreden als aanvoerder van de Brugse Metten, terwijl de Brugse volksmensen daar helemaal niet bij aanwezig was.²⁰ Reeds in de *Branche des royaux lignages* van Guillaume Guiart werd Pieter de Coninck (*Pierres Li Rois*) met de Brugse Metten in verband gebracht.²¹ De populaire, orale traditie had Pieter de Coninck met de anti-Franse actie geassocieerd en dit vond zijn neerslag in de historiografie. De mondelinge overlevering met betrekking tot de gebeurtenissen van 1302 was wijdverspreid en nam legendarische vormen aan, zoals ook blijkt uit de kroniek van de Doornikse monnik Gilles li Muisit.²² Hij schrijft dat het gerucht de ronde deed dat als gevolg van de Brugse Metten het Heilig Bloed niet meer vloeibaar geworden was: *Et est communis opinio et multi sunt*

18 Een voorbeeld hiervan betreft het verhaal over de wijze waarop de graaf van Artesië aan zijn einde kwam: *Ik hebbe dicke horen tellen, / Dattie monec Artoyse velde / Van den orsse, dat hi helde / Met enen slach die hi sloech*. Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiael*, ed. H. Vander Linden e.a., II, p. 324 (vv. 2350-2353).

19 Bernardus van Ieper, ed. E. Martène en U. Durand, in: *Thesaurus Anecdotorum*, III, Parijs, 1717, kol. 407.

20 Over de beelvorming rond Pieter de Coninck, zie V. Lambert, 'Over carrière, promotie, degradatie en rehabilitatie: 700 jaar Jan Breydel en Pieter de Coninck', in: P. Trio, D. Heirbaut en D. van den Auweele, *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, pp. 207-228 (Alfred Cauchie Reeks 4).

21 Over de auteur en zijn werk, zie J.F. Verbruggen, *De slag der Gulden Sporen Bijdrage tot de geschiedenis van Vlaanderens vrijheidsoorlog 1297-1305*, Antwerpen, 1952, pp. 73-76.

22 Over de auteur en zijn werk, zie V. Lambert, *Chronicles of Flanders, Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*, Gent, 1993 (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 19), pp. 57-62.

*affirmantes quod sanguis Domini, qui in dicta villa habetur, qui qualibet sexta feria solebat currere, ab illa die non est visus currere, nec currit; et est intentio plurimorum quod predicta proditio causa fuit.*²³

Het relaas over de Brugse Metten werd verder overgeleverd en aangedikt. Een anonieme auteur schreef in 1371-1390 de *Rijmkroniek van Vlaanderen* en steunde hierbij voornamelijk op het verhaal van Bernardus van Ieper.²⁴ Aan die bron ontleende hij ook de Vlaamse versie van de Brugse Metten, waarbij opvalt dat de auteur van de *Rijmkroniek* de strijdkreet van Pieter de Coninck en zijn volgelingen letterlijk citeert: ze kwamen Brugge binnen *Roupende met verstoremden sinnen / Scilt ende vrient, ende slach al doot.*²⁵ De kroniek van Bernardus van Ieper vermeldt de strijdkreet niet. Hiervoor kan de auteur van de *Rijmkroniek* te rade zijn gegaan bij de *Annales Gandenses* of bij Gilles li Muisit, die respectievelijk 'clipeus et amicus' en 'scilt ende vrient' in hun werk vermeldden.²⁶ De aanvulling 'ende slach al doot' was vermoedelijk bedoeld om het rijm met de volgende versregel te laten kloppen, maar opende heel wat perspectieven voor latere chroniqueurs. Een andere mogelijkheid is dat de auteur van de *Rijmkroniek* zich voor de strijdkreet op een mondelinge traditie geba-

23 Gilles li Muisit, *Tractatus tertius*, ed. H. Lemaître, *Chroniques et Annales de Gilles li Muisit*, Parijs, 1906, p. 65.

24 Aan de *Rijmkroniek* werkten drie auteurs. Het verhaal over de Frans-Vlaamse oorlog is terug te vinden in het stuk van de tweede auteur dat de verzen 5695 tot 8836 bevat. Zie hierover V. Lambert, *De kronieken van Vlaanderen 1164-1520: een overzicht, met bijzondere aandacht voor hun basis, de 'Genealogia comitum Flandriae' (Flandria Generosa)*, Gent, 1988 (Licentiaatsverhandeling), p. 152.

25 *Rijmkroniek van Vlaanderen*, ed. H. Brinkman en J. Schenkel, *Het Comburgse handschrift*, II, Hilversum, 1997, pp. 1229-1490 (Middellevue Verzamelhandschriften uit de Nederlanden), p. 1404, vv. 7082-7083.

26 Het 'schild en vriend'-verhaal is terug te vinden in de *Annales Gandenses*, de *Chronique Tournaisienne* en de kronieken van Lodewijk van Velthem en Gilles li Muisit. J.F. Verbruggen, *De slag der Guldensporen*, p. 37, n. 1. Over de strijdkreet raadplege men de artikels van J. Frederichs, 'Note sur le cri de guerre des Matines brugeoises', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 62 (1893), pp. 263-274; L. Delfos, 'Wat betekent 'Schild ende Vriend''?', in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 10 (1950), kol. 177-189; E. Blancquaert, 'Scilt' en 'Vrient', in: *Album Prof. dr. Frank Baur*, Antwerpen - Brussel - Gent - Leuven, 1948, pp. 85-89; F. Debrabandere, 'Scilt en Vrient', in: *De Leiggouw*, 19 (1977), pp. 361-366. Over de betekenis (sijbbolet of oorlogskreet) en de juiste uitspraak (scilt en vrient, schilt en vrient, sgilden vrient) van de kreet lopen de meningen uiteen. Tegenwoordig legt men de nadruk op het woordje 'schild', dat symbool zou gestaan hebben voor de link met de dynastie.

seerd heeft. We merken immers ook op tal van andere plaatsen de invloed van een orale overlevering. Zo verwijst hij naar een aantal ridders met namen die nog nauwelijks herkenbaar zijn en wellicht gevormd geworden zijn in het proces van mondelinge overlevering.²⁷ In de *Rijmkroniek van Vlaanderen* vinden we bovendien ook tal van anekdotes en foutieve voorstellingen terug die in geen enkele andere (oudere) bron aanwezig zijn.²⁸ Deze 'legendes' gaan vermoedelijk eveneens op een orale traditie terug.

De Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijden

Het verhaal van Bernardus van Ieper zal, samen met de *Rijmkroniek van Vlaanderen*, een grote impact hebben op de versie over de Guldensporenslag die via de laat-middeleeuwse kronieken van Vlaanderen verspreid zou worden. De zogenaamde *Continuatio Claromariscensis* van *Flandria Generosa A* vormde immers de basis voor de *Catalogus et chronica principum Flandriae*, algemeen bekend onder de titel *Flandria Generosa C*. Deze kroniek verhaalt de geschiedenis van de graven van Vlaanderen vanaf 621 tot 1423 en werd gedurende het tweede kwart van de vijftiende eeuw geschreven door een anonieme Vlaming. Zijn verhaal over de Frans-Vlaamse oorlog steunt op dat van Bernardus van Ieper, maar hij voegt er heel wat informatie aan toe. De bronnen van deze aanvullingen konden niet achterhaald worden, maar we kunnen vermoeden dat ook de *Flandria Generosa C*-kroniek sterk beïnvloed werd door de mondelinge traditie.

In vergelijking met de kroniek van Bernardus van Ieper vinden we in *Flandria Generosa C* een veel gedetailleerder relaas betreffende de Brugse Metten, waarin hij uiteenzet hoe de bannelingen op 18 mei de stad binnenkwamen en zich in twee groepen over de stad verspreidden om de Fransen te vermoorden. De groep onder leiding van Pieter

---

27 Voorbeelden zijn *Robbrechte daties* en *Gobeert delespinanche*, die respectievelijk staan voor Robert d'Archises en Gautier de Sapignies. *Rijmkroniek van Vlaanderen*, ed. H. Brinkman en J. Schenkel, p. 1392, v. 6595; p. 1403, v. 7014.

28 Voorbeelden zijn het verhaal van de aanval op Damme door Albrecht van Oostenrijk en de prins van Wales (*Rijmkroniek van Vlaanderen*, ed. H. Brinkman en J. Schenkel, p. 1395, vv. 6701-6713) en de anekdote over de geplande list van de Fransen om Rijsel in te nemen met behulp van enkele loslopende varkens, een 'Vlaamse versie' van het paard van Troje (*Rijmkroniek van Vlaanderen*, ed. H. Brinkman en J. Schenkel, pp. 1392-1393, vv. 6600-6614).

de Coninck kwam binnen via de Kruispoort en trok naar de Markt, de groep onder leiding van Jan Breydel kwam binnen via de - niet meer bestaande - Speipoort en begaf zich eerst naar de Snaggaardsbrug en vervolgens naar de Markt. Beide groepen trokken door de wijken en straten van de stad en schreeuwden ‘*Scilt ende vrient, wat walsch es valsch eyst, slach al doot*’. Al wie de woorden ‘*Scilt ende vrient*’ niet kon uitspreken, werd vermoord. De auteur verhaalt dat de Fransen wanhopig probeerden om met de Vlamingen mee te roepen om zichzelf te redden, maar dat ze niet verder kwamen dan ‘*Estric en vrient, wat vat vallet fallet, clacke doot*’.²⁹ Voor dit ‘schild en vriend’-verhaal steunde de auteur vermoedelijk op de *Rijkroniek* en voegde er zelf nog enkele details aan toe.³⁰ Zo onder meer zien we dat de strijdkreet weer iets langer geworden is door de toevoeging *wat walsch es valsch eyst*. De auteur haalde zijn inspiratie hiervoor misschien bij Jacob van Maerlant, die in de proloog van de *Historie van den Grale* aan zijn publiek wilde duidelijk maken dat hij in de Franse *Estoire del Saint Graal* contradicties met de bijbel had aangetroffen: *ICK will dat gy des zeker zijt dat ick die historie vele valsch gevonden hebbe in dat Walsch*.³¹ In elk geval lag de connotatie ‘Wals is Vals’ voor het grijpen.

Terwijl Bernardus van Ieper met betrekking tot de Brugse Metten uitsluitend spreekt over een groep Bruggelingen onder leiding van Pieter de Coninck, introduceert de auteur van *Flandria Generosa C* Jan Breydel als tweede leider van de opstand en bedeeft hij deze figuur met een belangrijke rol. De aanleiding tot de Brugse Metten neemt in *Flandria Generosa C* trouwens legendarische vormen aan. Volgens

29 *Flandria Generosa C*, ed. J.J. De Smet, in: *Corpus Chronicorum Flandriae*, I, Brussel, 1837, pp. 166-167.

30 De kroniek van Bernardus van Ieper vermeldt alleen dat de Bruggelingen de stad binnenkwamen *cum sonitu pelvium, et voce horribili; clamantes ad arma, irruerunt in eos qui propter eorum destructionem advennerant, et paucis exceptis, omnes peregnerunt*. Bernardus van Ieper, ed. E. Martène en U. Durand, kol. 407.

31 F. Van Oostrom, *Maerlants wereld*, Amsterdam, 1996, pp. 61-62. De opvatting dat de Fransen van nature vals zijn, komt regelmatig voor in de middeleeuwse bronnen. Toen de Axelse pastoor Anthonius Stalin in 1468 een gedicht schreef waarin hij de eigenschappen van de Vlamingen, de Brabanders, de Hollanders en zo verder beschreef, karakteriseerde hij de Fransen op de volgende manier: *Voren scoonspreken ende achter verraden, / onghetrouwe in niemans gbeladen, / Dese varaderie, ende dijesghelijcke, / Regneert gheheel in Vranckrijcke*. N. de Pauw, *Middelnederlandsche gedichten en fragmenten. Tweede deel. Wereldlijke gedichten*, Gent, 1903, p. 399.

deze tekst zouden alle Bruggelingen de stad hebben verlaten van zodra ze hoorden dat Jacques de Châtillon op weg was naar Brugge om de opstandelingen te bestraffen. Bij zijn aankomst in de stad trof de gouverneur dan ook alleen vrouwen en dienstpersoneel aan en hierop liet hij twaalf karren met koorden de stad binnenrijden om aan te tonen dat hij van plan was alle ambachtlieden op te hangen. Deze uitdaging zou de werkelijke aanleiding tot de Brugse Metten zijn geweest.³²

Het verhaal van de Brugse Metten had in de *Flandria Generosa* C legendarische vormen aangenomen. Het benadrukte zeer sterk het slechte en verraderlijke karakter van de Fransen. De strijd tegen de bezetter werd een belangrijk motief en de legendarische Vlaamse volkshelden Jan Breydel en Pieter de Coninck werden met de opstand geassocieerd. Dit populaire relaas werd overgenomen in de Nederlandse vertalingen die van de Latijnse kroniek gemaakt werden, de zogenaamde *Excellente Cronike van Vlaenderen*, de *Kronyk van Vlaenderen* en de *Kroniek van Jan van Dixmude*.³³ Van deze versies zijn talrijke kopieën, bewerkingen en vervolgen bewaard gebleven³⁴ en in 1531 werd de *Excellente Cronike* voor het eerst gepubliceerd bij Willem Vorsterman te Antwerpen. Ook de latere geschiedschrijvers geven de vijftiende-eeuwse versie van het verhaal weer. We kunnen de lijn verder doortrekken tot in de negentiende eeuw.³⁵

---

32 A. Kelders, *Kronieken van Vlaenderen. Historie en Historiografie in de laatmiddeleeuwse Flandria Generosa*, Gent, 1999 (onuitgegeven proefschrift), pp. 227-228.

33 Electronische Databank *Narrative Sources* (<http://www.narrative-sources.be>), C060, C061.

34 In 1452 werd er te Brugge zelfs een Italiaanse vertaling van gemaakt.

35 Zie bijvoorbeeld: Nicolaas Despars, *Cronijcke*, ed. J. De Jonghe, Brugge, 1840, 3 vols; P. d'Oudegherst, *Les chroniques et annales de Flandres*, Antwerpen, 1571; *Chronyke van Vlaenderen*, Brugge, 1728; Ch. Custis, *Jaerboecken der stad Brugge*, I, Brugge, 1738; J.N. Paquot, *Historiae Flandricae synopsis ab anonymo scriptore Flandriae Generosae titulo circa annum MCLXII exhibitae: Anno MDCXLIII cum brevissimis Georgii Galopini scholiis primum edita: Cum iisdem nunc, alisque amplioribus, et perpetuo usque ad annum MCCCCLXXXII supplemento luco reddita*, Brussel, 1781.

De Brugse Metten als *Lieu de mémoire*

Het relaas van de Brugse Metten zoals het in de laat-middeleeuwse kronieken was opgetekend, heeft het beeld bepaald dat Hendrik Conscience in 1838 van deze gebeurtenis heeft opgehangen. In de *Leeuw van Vlaendren* komen alle elementen voor die in de vijftiende-eeuwse kronieken aanwezig zijn. Conscience verwijst trouwens ook naar deze 'Kronieken van Vlaanderen'. De roman van Hendrik Conscience heeft, onder andere via de verfilming van de *Leeuw* door Hugo Claus, ons hedendaags beeld van de Brugse Metten sterk bepaald. Tijdens het feestjaar 2002 werd in het licht van de sterk demythologiserende tendens beschuldigend gewezen naar de romantisch gekleurde geschiedschrijving en literatuur van de negentiende eeuw. Vooral Conscience en zijn *Leeuw van Vlaendren* krijgen het hierbij hard te verduren. Van 'de man die zijn volk leerde lezen' evolueerde hij naar 'de man die zijn volk leerde liegen'. Zowel wat de Brugse Metten als de Guldensporenslag betreft, blijkt de negentiende-eeuwse nationalistische en sterk anti-Franse voorstelling van de feiten echter bijna volledig gebaseerd te zijn op de versie die we in de vijftiende-eeuwse kronieken terugvinden. De tegenstelling tussen Franse bezetter en Vlaamse onderdrukten komt bovendien het sterkst naar voor in het relaas over de Brugse Metten. Toch was het – uiteraard – de veldslag die tot nationaal symbool is uitgegroeid, alhoewel ook de gebeurtenissen van 18 mei 1302 in Brugge een *lieu de mémoire* van de Vlamingen geworden zijn.³⁶

---

36 Voor het proces van *invention of tradition* omtrent de Guldensporenslag, zie J. Tollebeek, 'De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd', in: A. Morelli, *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1996, pp. 191-202; V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 115 (2000), pp. 365-391.